

art

Joan Baptista Coromina (1890-1919)

L'empremta singular d'un noucentista empordanès

Joan Baptista Coromina i Figueras va ser un pintor i ceramista bisbalenc de principis del segle xx, bon amic i col·laborador de l'arquitecte Rafael Masó.

MARIA FONTANÉ VILÀ > Text

Joan Baptista Coromina i Rafael Masó es van influenciar de manera notable, en l'àmbit professional i en l'aspecte personal, tant per les vivències compartides com pel seu treball conjunt en nombrosos projectes. Per això, el setembre de 2015 la Fundació Rafael Masó va adquirir una col·lecció amb 267 de les obres de Coromina, d'entre 1898 i 1919. Hi trobem olis, aquarel·les, dibuixos al carbó, esborrany, caricatures, plànols i fins i tot gravats, que s'han catalogat, fotografiat, inventariat i guardat en espera de poder-se restaurar, ja que algunes de les peces necessiten un tractament de conservació. Amb aquest nou fons la Fundació té previst organitzar diverses exposicions a fi de reivindicar i divulgar la figura i el llegat d'aquest artista noucentista que, malgrat el seu talent i humanisme extraordinaris, el pas del temps ha fet oblidar.

En les següents pàgines, insuficients per explicar tota la seva trajectòria, intentarem aproximar-nos una mica més a la personalitat de Coromina a través del seu art, en què apareixen representats llocs emblemàtics, monuments, temes extrets de la literatura... També hi ha exhibits, logotips, retrats, dibuixos humorístics, i fins i tot il·lustracions publicitàries, per exemple, per a la famosa marca de xocolata Amatller.

El despertar d'una vocació

La personalitat i la predisposició artística de Coromina no s'entenen sense la seva família. Va néixer l'11 de maig de 1890 a la Bisbal d'Empordà. La seva

mare, Concepció Figueras i González, era mestra, i el seu pare, Joan Coromina i Pujol, fou el fundador de l'Escola Menor de Belles Arts de la Bisbal, on va estudiar Joan Baptista. En aquesta escola va aprendre a dibuixar, ombrejar, aplicar els colors... Ben aviat va donar mostres del seu talent artístic. Un dels dibuixos més antics que es conserven d'ell és un regal per a la seva germana Judith que va fer el 1898, quan només tenia vuit anys. Representa un bust clàssic realitzat amb llapis segons un model de guix, sobre un paper de l'Escola de Dibuix de la Bisbal, i firma *Juanito Coromina*.

A l'escola del seu pare, Coromina va aprendre a dibuixar, ombrejar, aplicar els colors... Ben aviat donà mostres del seu talent artístic. Un dels dibuixos més antics que es conserven d'ell és un regal per a la seva germana Judith que va fer el 1898

Fundació Rafael Masó

>> Dibuix d'un bust clàssic que va fer Coromina a l'Escola de Dibuix de la Bisbal (quan tenia vuit anys), i que va regalar a la seva germana, el maig de 1898.

Lluny de compartir els interessos dels altres joves de la seva edat, Coromina es va dedicar a recórrer a peu la comarca amb el seu amic Bonaventura Casadevall i Costa, cinc anys més gran, i va aprofitar per fer diversos dibuixos, croquis i quadres d'alguns dels paratges més emblemàtics de la Bisbal i els pobles de la rodalia (com el Castell d'Empordà, Peratallada, Vulpellac, Torroella de Montgrí...). Casadevall va escriure, en el primer aniversari de la mort del seu amic: «Mes d'una vegada, a l'hora de la posta del sol, quan el pla i el mar i les muntanyes van desapa-

reixent sota la penombra baix un cel roent d'hivern, jo l'havia vist extàtic, insensible a les influències immediates com anegat en aquell oceà de bellesa». Aquesta afició a les excursions es va perllongar al llarg de tota la seva vida, i va deixar obres d'altres indrets com Girona, Besalú, Beuda o Mallorca, on el pintor va fer diverses estades per completar els seus estudis. Així doncs, Coromina va ser un artista molt lligat a la seva terra.

Amistats i sinergies

A banda de la seva família, l'amistat també va tenir un paper fonamental en la configuració del jove artista. Ja hem vist la seva relació amb Casadevall, però és que, a més, Coromina es va relacionar amb grans personatges i intel·lectuals del seu temps, submergit com estava en la vida cultural noucentista. Masó el va introduir al cercle gironí format per Carles Rahola, Miquel de Palol, Xavier Montsalvatge... que van ser retratats pel pintor. També va dibuixar la portada de *Gerundianes* de Montsalvatge el 1910. Igualment, es relacionà amb Josep Pla, Josep Ferrer i Mascort, Prudenci Bertrana, Josep Tharrats, Dídac Ruiz, Santiago Rusiñol o Fidel Aguilar. Pla el va fer aparèixer en nombroses obres, tal fou la impressió que causà en l'escriptor: *Retrats de passaport, Homenots, Prosperitat i rauxa de Catalunya o El quadern gris*.

Pel que fa a l'amistat amb Rafael Masó, es remunta al 1908, quan l'arquitecte va anar a l'Escola Menor de Belles Arts per demanar als Coromina peces de ceràmica. De fet, no és estrany que s'acabessin trobant, tenint en compte les bones crítiques que va rebre Joan Baptista després de les seves primeres exposicions a la Bisbal, i el renom que havia adquirit el seu pare en l'àmbit de la pedagogia, la ceràmica i fins i tot l'arqueologia. El jove pintor i Masó no van tardar a planejar tot de projectes, i aviat la seva relació va passar a l'àmbit purament professional. Units per unes mateixes sensibilitats, nasqué entre ells una gran estima i confiança.

Com hem dit a l'inici d'aquest article, Coromina va treballar en nombrosos projectes de Masó: la Casa Batlle, el mas El Soler, les escoles de Sarrià de Ter, la Farinera Teixidor, la Casa Salieta, la restauració de l'església de Sant Salvador de Bianya (ell es va encarregar

Fundació Rafael Masó

>> Dibuix per als frisos de la Casa Salieta, que il·lustra el poema *Canigó* de Verdaguer. En l'escena, el jove Gentil, fill del compte Tallaferro, declara el seu amor a la reina de les fades, Flordeneu. 1911.

del retaule i les escultures) o la de la capella de Sant Narcís de l'església de Sant Feliu de Girona. Francesc Montsalvatge admirava la simbiosi entre els dos artistes, i va escriure: «¡Masó y Coromina! He aquí a dos artistas que se compenentran en sus inspiraciones, se funden, por decirlo así, en sus mútuas concepciones, y juntos marchan con paso firme y seguro por las esferas del arte, dando una unicidad (que es la forma de lo bello) á sus obras, que atraen y encantan».

A la col·lecció de la Casa Masó hi trobem els dissenys per a algunes d'aquestes obres. Destaquen els esborranys per al fris de pintures amb què Coromina va decorar l'interior de la Casa Salieta, reformada per Masó entre 1910 i 1911, i que il·lustren el poema *Canigó* de Verdaguer. Precisament, a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Girona es conserven set cartes entre l'arquitecte i el pintor, datades d'entre el juny i el desembre de 1911, referents a l'encàrrec i la realització d'aquests frisos. Es

Coromina fou un jove romàntic, idealista i sensible. A través de la pintura expressava l'admiració que sentia per la majestuositat de la naturalesa i la seva profunda espiritualitat

tracta d'una decoració en tres parts de pintures sobre tela que representen, respectivament, els guerrers, l'amor i el clergat. Una altra obra que destaca és el rellotge de sol que es va projectar durant l'ampliació del Mas Oller de Sant Martí Sapresa. En aquest cas, Masó va pensar en un plafó decoratiu que coronés la façana, i Joan Baptista el va dissenyar amb terrissa de València. Però al final el rellotge no es va construir i, al seu lloc, ara hi ha un plafó amb el motiu de sant Josep.

Coromina dominava un ampli ventall de disciplines, cosa que va facilitar la col·laboració amb l'arquitecte. Ell mateix projectava edificis: entre els dibuixos del fons hi trobem els plans per a una construcció, juntament amb uns frisos amb temes mitològics que havien de decorar-ne les parets, però al final el projecte no es va dur a terme. També va fer d'ajudant d'arquitecte a la Farinera Teixidor, quan Masó es va veure sobrepassat pel volum de feina. Va sobresortir, igualment, en el disseny de mobiliari. Per exemple, quan, amb motiu del casament amb Esperança Bru, Masó reformà la casa dels seus pares per instal·lar-s'hi i va deixar a càrrec del seu amic molts aspectes decoratius i ornamentals, com el relleu del somni de Jacob que hi ha al capçal del llit, reproducció de l'escena d'un capítol del claustre de la catedral de Girona.

Viure, veure i expressar

Joan Baptista Coromina fou un jove romàntic, idealista i sensible. A través de la pintura expressava l'admiració que

Fundació Rafael Masó

>> Ecce Homo MCMXX, en què Coromina denuncia els horrors de la Primera Guerra Mundial, 1918.

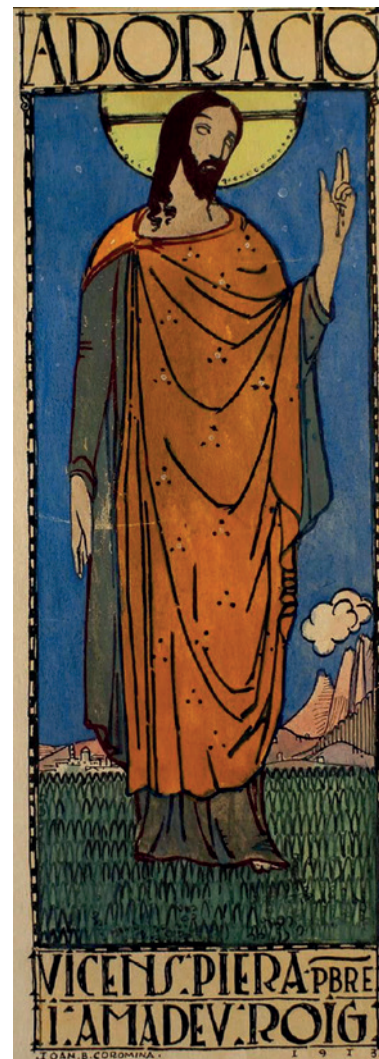
sentia per la majestuositat de la naturalesa, que descobria al llarg de les seves excursions, i la seva profunda espiritualitat. Va dedicar diverses obres a temes religiosos, i era especialment devot de sant Francesc d'Assís. També el fascinava la relació entre la dona i la naturalesa. La figura femenina sempre apareix en la seva obra envoltada per paisatges i animals, fusionada amb ells tal com si es tractés d'una nimfa. Romàntic empedreït, en les seves cartes a Masó fa reiterades mencions a *la Morta*, una noia de la Bisbal de qui estava perdudament enamorat, encara que ella no li feia gens de cas, i això el feia patir enormement. D'aquí ve el sobrenom de la noia, o sigui, la mort de qualsevol esperança d'amor. En una carta del 8 i 9 de març de 1909 diu: «El cercar aquesta anima semblanta, (que dubto de trobar) deurà esser si a cas, obra de mes tart ó de Providencia. Are, jo dic, me sembla blasfèmia l'idea d'intentarho». Ara bé, tot i l'angoixa que li provocava el fet d'haver d'enfrontar-se a la duresa de la vida, Coromina sempre va trobar en l'amistat un pilar que el sustentava.

S'ha pogut extreure molta informació de la correspondència entre Masó i Coromina, que, com hem dit, es conserva a l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes i que la hispanista Annie Unland, estudiosa del pintor i la seva obra, ha publicat en format digital. Gràcies a les cartes sabem d'una sortida que van fer el 19 de març de 1909

al mas El Soler, a Sant Hilari Sacalm, la remodelació del qual va fer Masó i en què també va participar Coromina. Amb motiu d'aquesta visita Coromina va fer un dibuix on representa la masia, amb un porc al davant, sobre les firmes dels assistents. Però moltes altres coses se'ns escapen. Per exemple, en el retrat d'un amic seu, anomenat Vázquez, procurador i secretari de l'Ajuntament de la Bisbal, aquest apareix tapant una mena de gerra. Es desconeix el motiu d'aquest gest, i tot i que podria tractar-se d'una broma entre els dos amics (de fet, la il·lustració té un toc de caricatura), el seu vertader significat no el podem arribar a comprendre.

En aquest sentit també són molt interessants les anotacions amb què l'artista acompanya alguns dels seus dibuixos. En ocasions trobem fins i

Masó considerava que un dels millors elements decoratius aplicat a la construcció era la ceràmica, de manera que en necessitava en abundància. Ell i Coromina decidiren crear una fàbrica a la Bisbal, La Gabarra, que obrí el 20 de març de 1911

Fundació Rafael Masó

>> Portada del llibret Adoració, compost el 1913 per Vicens Piera i Amadeu Roig.

tot cartes senceres darrere dels esborranys, com per exemple una amb motiu d'un dels seus viatges a l'illa de Mallorca, entre 1906 i 1907.

Artista, empresari i pedagog

Masó considerava que un dels millors elements decoratius aplicat a la construcció era la ceràmica, de manera que en necessitava en abundància. En veure els bons resultats de la ceràmica dels Coromina, i davant de les limitacions que comportava el fet de no poder coure ells mateixos les peces, ell i Joan Baptista decidiren tirar endavant un projecte comú: la creació d'una fàbrica a la Bisbal, La Gabarra, que obrí el 20 de març de 1911. Coromina va fer el logotip de la capçalera: un pollet, reproducció d'un dibuix que hi havia al fons d'un

plat decorat i que va agradar molt als dos amics. També es va encarregar d'adaptar, i fins i tot de dissenyar, la maquinària, i en aquest sentit va ser un veritable pioner i va demostrar la seva iniciativa, voluntat i habilitat manual. La ceràmica de La Gabarra es va utilitzar en diverses obres de Masó: la pròpia casa familiar, al carrer de les Ballesteries de Girona; la Casa Cendra, a Anglès; el Mas Oller, ja esmentat; la Casa Masramon, a Olot; la Casa Ensesa, a Girona... També van ser cuites al forn de la fàbrica totes les peces de ceràmica utilitzades en la restauració de l'església romànica de Sant Salvador de Bianya. La Casa Casas de Sant Feliu de Guíxols va ser l'últim gran projecte de l'arquitecte en què participà. Igualment, va rebre encàrrecs de Josep Maria Pericas, Bonaventura Cunill i Josep Renom.

Ara bé, la feina a la fàbrica va absorbir tant Coromina que el va allunyar de la seva vertadera passió, que era pintar. Aquesta situació es va agreujar quan el 1913 es convertí en director de l'Escola d'Arts i Indústries de Palafrugell, com el seu pare ho havia estat de l'escola d'art de la Bisbal. Tot i això, es va implicar profundament en la tasca docent i també en la vida cultural de la vila. Trobem il·lustracions i dissenys per a cartells i banderoles (per exemple, per a l'Orfeó Fructidor, un grup local), i va fer un dibuix per a la capçalera del setmanari *Baix-Empordà*, en el qual publicava poesia i crítica d'art. Igualment dissenyà la portada del llibret *Adoració*, un oratori que inclou les poesies del prevere Vicens Piera i la música d'Amadeu Roig, i que es va estrenar el Divendres Sant de 1913 a l'església parroquial de Palafrugell.

El llegat: l'obra que fou i la que hauria pogut ser

Coromina va morir el 27 de setembre de 1919, víctima del tifus, als vint-i-nou anys. En les seves darreres obres expressa l'horror i l'impacte que li va provocar la Primera Guerra Mundial. Una de les més significatives és *Ecce Homo*, en què representa tot d'impe-dits, mancs, coixos i mutilats, obligats a competir amb els qui tornen del conflicte europeu, com expliquen les anotacions fetes en un altre dibuix que conté els esquemes preparatoris de l'obra. Allà hi diu: «Ens hem

d'afanyar a fer llàstima noya: amb axo de la guerra Europea me sembla que tindrém molta competència».

Tot i que desgraciadament la seva producció es va truncar molt aviat, hem vist la importància que va tenir Coromina en el context cultural de l'època gironí, i fins i tot català. Per això la Fundació Rafael Masó pretén reivindicar-lo. Cal recordar que el seu objectiu és gestionar i conservar, així com estudiar i difondre, no només l'obra de Masó, sinó també de tots aquells personatges que van formar part del seu entorn, que el van influenciar, en la seva vessant humana i artística, i que són el reflex de la cultura i de la societat del seu moment. Coromina va ser un talent latent dins del noucentisme, i la seva obra n'és el fruit, alhora que constituí per a ell una vàlvula d'escapament per expressar els seus sentiments, les seves pors i els seus patiments.

Va ser un personatge polifacètic, melòman, apassionat per la natura i la cultura, intel·lectual i contemplatiu. Cal dir que en ocasions va mostrar certa inseguretat davant de la seva pròpia obra, i per això alguns treballs apareixen signats amb el pseudònim de *Senyor Surós*. Era, per tant, una personalitat complexa, i molt humana, contradictòria fins i tot. Graciós i bromista en els seus moments, segons el seu amic i periodista Josep Ganiguer Ros, en realitat aquesta faceta alegre amagava un profund dolor, que només podem descobrir quan ens enfrontem a la seva obra.

Fundació Rafael Masó

>> Il·lustració publicitària per a la marca de xocolata Amatller.

Maria Fontané Vilà és estudiant de la UdG i voluntària de la Fundació Rafael Masó, responsable de la catalogació dels fons.

Per saber-ne més

CASADEVALL, Bonaventura. «Record íntim, La Bisbal 19 d'octubre de 1919». *Baix-Empordà*, núm. 522 (19/10/1919).

MONTSALVATGE, Francesc. «Una obra d'art». *Avenç de l'Empordà* (21/8/1911), p. 2.

ROCAS GUTIÉRREZ, Xavier. «Ceràmica i arquitectura. Els Coromina, Rafael Masó i la gènesi de La Gabarra». *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà], vol. 30 (2011), p. 215-302.